

Wonen, zorg en ouderen

Elk vogeltje wil blijven zingen zoals het gebekt is

Henriëtte Neuijen

Er zijn ouderen die uit verzorging verhuizen naar een verzorgingshuis en die er naar volle tevredenheid wonen. Veel ouderen moeten er juist niet aan denken om met collega-bejaarden in één tehuis te zitten en over een kam geschoren te worden. Zij blijven het liefst zo lang mogelijk zelfstandig, ook als daar veel hulp bij nodig is. Maar als zelfstandig wonen geen optie meer is, hoe kan er dan recht gedaan worden aan de diversiteit van mensen?

En de komende generaties? Zij zien zichzelf niet in een verzorgingshuis wonen, maar wat zijn de alternatieven?

Van oudsher onderscheiden bejaardentehuizen zich vooral langs de traditionele zuilen: katholiek, protestants-christelijk, of algemeen. Ook bestaan er enkele joodse instellingen en twee van oudsher sociaal-democratische tehuizen (het Willem Dreeshuis in Amsterdam vierde dit jaar het vijftigjarig bestaan). Ondanks dit verschil in signatuur worden de 5% ouderen van boven de 65 jaar die in een verzorgingshuis wonen worden tot nu vooral als een homogene groep gezien. Terwijl er natuurlijk veel onderlinge verschillen zijn in klasse, smaak, besteedbaar inkomen en levensstijl die verder gaan dan een voorkeur voor André Rieu of Shostakovich, boerenbont of kroonluchters.

Er zijn wel een paar uitzonderingen: bij de Vereniging van Verzorgings- en Verpleeghuizen met een Bijzondere Functie (VVBF) zijn tehuizen aangesloten met een heel specifieke grondslag. Bekend is het Rosa Spierhuis voor kunstenaars en wetenschappers. Er zijn tehuizen voor doven en voor slechtzienden, maar er bestaat bijvoorbeeld ook een tehuis voor zevendedagadvestisten. Speciaal voor Indische en Molukse ouderen bestaan ook enkele verzorgingshuizen, zoals Dennenrust in Wageningen en Rumah Saya in Ughelen.

De diversiteit van bewoners neemt alleen maar toe: in leefstijl en, nu de eerste generatie migranten oud is

geworden, ook in cultuur. Vooral verzorgingshuizen in de grote steden hebben te maken met bewoners uit alle windstreken. Het kan niet de oplossing zijn om voor iedere cultuur, gezindte en levensstijl een speciale instelling op te richten. Maar hoe doe je dan recht aan de diversiteit van de bewoners. Er zijn verschillende instellingen die daar met hun aanpak een antwoord op zoeken en realiseren.

Mix van culturen

Toen in 1988 het nieuwe gebouw van De Schildershoek in de Haagse schilderswijk werd opgeleverd, was 95% van de bewoners van Nederlandse origine, maar de omwonenden van het verpleeghuis kwamen uit alle windstreken. Wat De Schildershoek nu onderscheidt, is dat ze zich toen al zijn gaan voorbereiden op een multiculturele samenstelling van de bewoners. Daardoor staat De Schildershoek nu bekend als het meest geïntegreerde en multiculturele verpleeghuis van Nederland. De bewoners en medewerkers zijn afkomstig uit dertig verschillende culturen. Er bestonden natuurlijk altijd al verschillen, bijvoorbeeld

tussen de Schilderswijkers en de Scheveningers. De vele verschillende culturen heeft het complexer gemaakt, maar niet wezenlijk anders: de bewoner is het vertrekpunt voor de zorg. Het proces van interculturalisatie is klein begonnen met een scriptie die een afdelingshoofd over dit onderwerp schreef voor zijn opleiding zorginnovatie en de garantie van een directeur dat de beleidsadviezen ook uitgevoerd zouden worden. En dat is inderdaad gebeurd. Natuurlijk is het een langdurig proces van kijken, luisteren, creatieve oplossingen verzinnen en die oplossingen op hun waarde beoordelen. Van kennis verwerven over onderlinge verhoudingen, gewoonten en rituelen rond ziekte en overlijden. Een proces van persoonlijke groei en ontwikkeling, fouten maken en een sfeer creëren waarin bereidheid tot zelfreflectie normaal is. En dan zijn er nog tal van praktische problemen te tackelen, bijvoorbeeld de organisatie van de keuken. In De Schildershoek wordt multicultureel gekookt, wat evengoed een leerproces is. Goede receptuur en de bijbehorende ingrediënten vinden en alle voedingsgewoonten toepassen. En het vraagt het nodige van de logistiek, want naast eetgewoonten zijn er natuurlijk ook nog de dieetvoorschriften van bewoners, of afleidingen als vloeibaar of gemalen voedsel. Er is een geautomatiseerd programma ontworpen om het juiste eten op het bord van de juiste bewoner te krijgen.

Mevrouw Ramdat koos acht jaar geleden bewust voor *De Schildershoek* toen haar moeder niet meer zelfstandig kon wonen, ook al woonde ze zelf in de buurt van Rotterdam. Haar moeder zou zich beter thuis voelen vanwege de sfeer, het eten, Hindoestaanse medebewoners en de aanwezigheid van een pandit (geestelijk verzorger). Bovendien had *De Schildershoek* net een prijs gewonnen en stond het goed aangeschreven. Haar verwachtingen klopten, alleen vond ze het jammer dat het personeel het altijd zo druk had en weinig tijd had voor een praatje.

Leefstijl

Een heel andere invulling van rekening houden met de diversiteit van de bewoners komt tot uiting in het concept van de verzorgingshuis *De Strijp-Waterhof* (Den Haag) en van verpleeghuis *Hogewey* (Weesp). Beide hebben de woongroepen van dementerende ouderen ingedeeld naar gemeenschappelijke elementen in levenservaring, tijdsbesteding en interesses. Herkenning, houvast, veiligheid en vertrouwdheid worden immers nog belangrijker als mensen geestelijk verwarder worden. Steeds wordt in inrichting, activiteiten en sfeer zoveel mogelijk aangesloten bij wat mensen altijd gewend zijn geweest. In de leefgroep 'Religieus' is het gewoonte om voor de maaltijd te bidden; hier liggen de Bijbel en lied-

De moeder van mevrouw Ramdat

boeken voor het grijpen, terwijl de bewoners van 'Natuur en buitenlui' in natuurtijdschriften en tuincatalogi bladeren en de activiteiten op buiten zijn gericht zijn. In de leefgroep 'Etiquette' is de stijl klassiek en ligt de nadruk meer op beleefde, maar gereserveerde, omgangsvormen; bewoners drinken een aperitief voor het eten, zoals ze dat vroeger ook altijd deden. Andere voorbeelden zijn 'Indisch' en 'Cultuur'.

Ja-cultuur

In de verpleeg- en verzorgingshuizen van Humanitas in Rotterdam wemelt het van de dieren. De handicaps en beperkingen waarmee de bewoners moeten leven zijn vaak niet meer te genezen en die vragen zorg. Maar bestuursvoorzitter Hans Becker stelt zijn ideaal hoger dan goede zorg. Zijn doel is menselijk geluk en daarom hanteert hij het principe van de ja-cultuur. Afgeleide basiswaarden zijn ten eerste de eigen regie van bewoners, medewerkers en familie. Een tweede voorwaarde is de eigen werkzaamheid: het systeem om mensen alles uit handen te nemen werkt contraproductief. Ouderen moeten juist de mogelijkheid hebben om zoveel mogelijk zelf dingen te blijven doen. Een derde waarde is de instelling als extended family: niet verzorgenden versus bewoners, maar met elkaar omgaan als een grote familie. Mensen moeten stof houden om over te praten, anders zijn zij alleen nog maar hun handicap en kunnen ze over niets anders meer praten. Aanleiding om met allerlei oude spulletjes een herinneringsmuseum in te richten. Al die voorwerpen brengen gesprekken en herinneringen op gang: zowel voor de dementerende bewoner als voor een bewoner die geestelijk niets mankeert. Als je begint met ja zeggen in plaats van 'nee dat kan hier niet' blijkt er eigenlijk heel veel te kunnen. De grens ligt bij overlast voor andere bewoners: dus één kat ja, twintig is teveel. Hans Becker: "Ik geloof in menging. Jong en oud, ziek en niet ziek, rijk en arm, allochtoon en

autochtoon. Maar als een aantal Marokkaanse mensen een typisch Marokkaans gebouw wil met een hamam en een vrouwenverblijf, dan ben ik daar niet tegen. Het hoeft toch niet allemaal koekoek éénzang te zijn?"⁽¹⁾.

Nee-cultuur

Dat een positieve, open sfeer niet vanzelfsprekend is blijkt bijvoorbeeld uit de resultaten van de Belweek voor Roze Ouderen, die in oktober 2006 werd georganiseerd om de wensen van roze ouderen op het gebied van zorg, wonen en welzijn te inventariseren⁽²⁾. Voor aparte woonvoorzieningen voor homoseksuele ouderen bestaat niet zo heel veel animo: veel mensen willen liever een mix, geen roze getto. Dit bestaat overigens wel in Amsterdam: het L.A. Riehsuis bestaat uit zeven zelfstandige appartementen voor homoseksuele ouderen, met een gemeenschappelijke ruimte. Zorg is te betrekken via het naastgelegen verzorgingshuis.

Roze ouderen zien wel erg op tegen de tijd dat zij niet meer voor zichzelf zouden kunnen zorgen. Bang om niet geaccepteerd te worden in een verzorgingshuis, of hun identiteit te moeten verbergen. Die vrees is niet uit de lucht gegrepen, want er zijn zeker pijnlijke ervaringen. Uit telefoontjes komt naar voren dat sommige ouderen in een verzorgingshuis er uit voorzorg niet voor uitkomen dat ze homoseksueel zijn, omdat de sfeer er niet naar is. Bewoners worden erom gepest, bijvoorbeeld door medebewoners die niet met hen in de lift willen staan, of ze worden met de nek aangekeken als blijkt dat hun zoon of dochter homoseksueel is. Directies negeren het bestaan van homoseksualiteit (dat is een privézaak), of personeelsleden doen er lacherig over, achter de rug van bewoners om.

"Je denkt toch niet dat ik die oude pot d'r kont ga wassen?" Als een vrouw in een verzorgingshuis die opmerking van een verzorgster over zichzelf hoort, is haar levensvreugde

heel ver te zoeken.

De Nijmeegse Peter Pelser heeft slechte en goede ervaringen. Na een heupoperatie was hij afhankelijk van de thuiszorg. Vervelend genoeg, maar niet iedereen heeft een netwerk dat groot en hecht genoeg is om de zorg in eigen kring te organiseren. Toen de verzorger van thuiszorg erachter kwam dat Peter homo is, bleef hij de volgende dag prompt weg en de thuiszorg kon die dag ook geen andere hulp regelen. Met het Oud Burgeren Gasthuis is zijn ervaring heel anders. Hij loopt er graag binnen, vanwege de prettige sfeer. De directeur kwam zelf met de vraag om op de open dag ook met een stand van het COC te komen. Peter: "Een open houding maakt het verschil. Ik vraag niet om een specifieke behandeling, maar om een respectvolle."

Zoveel mogelijk zelf blijven doen

Futuristische concepten

In 2040 is een kwart van de bevolking in Nederland 65 jaar of ouder. Het is moeilijk voorstelbaar dat deze generatie, de veertigers en vijftigers van nu, ook nog zullen wonen in een verzorgingshuis zoals we dat nu kennen. De protestgeneratie die hen voorgaats wenst ook andere keuzes te maken; voor een verzorgingshuis bestaat geen animo. Habion, een landelijk werkende stichting gespecialiseerd in ouderenhuisvesting, heeft onderzoek laten doen naar de woon- en zorgwensen van de toekomstige ouderen⁽³⁾. Met de onderzoekers ontwikkelden ze vervolgens drie innovatieve concepten. De toekomstige

ouderen zijn ruwweg te verdelen in drie clusters: traditioneel, modern en postmodern georiënteerden (zie kader). Op kortere termijn is de groep postmodern verreweg de grootste, maar op de langere termijn zijn dat de modern georiënteerden. In de woonconcepten wilde Habion winst boeken voor zowel de zorgvragers als de zorggevers en een integrale oplossing bedenken voor de toenemende werkdruk in de zorg. Het uitgangspunt voor Habions toekomstvisie is dat ouderen veel te bieden hebben. Andere kernwoorden zijn: wederkerigheid, een actieve houding en uitgaan van de individuele wensen van ouderen.

Het concept 'All together now' voorziet in een soort campus met een wooncomplex voor ouderen met een zorgbehoefte, een opleiding voor zorgberoepen en studentenhuisvesting. De studenten lopen stage bij de ouderen en kunnen in hun vrije tijd diensten verlenen aan de ouderen in ruil voor korting op de huur. Jong en oud komt elkaar bijvoorbeeld tegen als ze in de moestuin bezig zijn, het theater runnen of gastcolleges geven. Het concept 'The new Mamas & Papas' combineert wonen en mantelzorg: gezinswoningen hebben een extra woonlaag voor ouderen. Kinderen, familieleden of anderen verplichten zich tot mantelzorg aan de bewoners boven, terwijl de senioren naar vermogen diensten aanbieden aan de zorgverleners of aan andere senioren. In het concept 'The bright 'site' of life' wordt een combinatie gemaakt van wonen, werken en zorgen. Een woontoren in of nabij het stadscentrum met op de begane grond winkels en horeca, op de lagen erboven woningen voor mensen die in de zorg werken. Ruimte voor praktijken van zorgverleners bevinden zich daar weer boven en daarna zijn er etages voor senioren. Op de hoogste verdiepingen zijn appartementen gereserveerd voor ouderen met een zware zorgvraag. De bovenste etage is voor een recreatieve 'wellness atmosfeer' met bijvoorbeeld een zwembad, waar iedereen in de woontoren gebruik van kan maken.

De 'traditioneel georiënteerden' hebben in veel gevallen kinderen (83%), zijn lokaal georiënteerd en wonen vaker in landelijke gebieden. Hun sociale contacten hebben ze in de directe omgeving, voor zorg willen zij bij voorkeur terugvallen op hun kinderen of familie. De 'modern georiënteerden' hebben minder vaak kinderen (63% wel), wonen in een suburbane

omgeving en zijn gesteld op comfort. Ze zijn niet zo bezig met vitaliteit en hebben nog niet gedacht over de zorgvraag.

Van de groep 'postmodern georiënteerd' heeft 43% geen kinderen en hun woonomgeving is sterk stedelijk, of juist zeer landelijk. Zij zijn sterk gericht op vitaliteit en willen een toekomstige zorgvraag zelf regelen met hun eigen netwerk.

Voetnoten

- 1 In: *Zorg+Welzijn*, Martin Zuithof, Hans Becker, bestuursvoorzitter Humanitas: Leverancier van geluk. 1 Maart 2006.
- 2 Een initiatief van COC Nederland, Anbo voor 50-plussers, Schorer en het Kenniscentrum lesbisch en homo-emancipatiebeleid (nu opgegaan in Movisie). De resultaten zijn gepubliceerd in het *Groenboek belweek Roze Ouderen*, te downloaden via www.rozeouderen.nl.
- 3 Het onderzoek werd in 2006 uitgevoerd door onderzoeksbureau Motivation en trendwatchbureau De Bock en Dekker. Op www.habion.nl is een flyer met een samenvatting te downloaden en het complete onderzoek, getiteld *De Grijze Motor* te bestellen.

Tot die tijd

De woonconcepten van Habion zijn nog toekomstmuziek, maar men gaat er al wel op twee plaatsen (in Doetinchem en Rotterdam) mee aan de slag. Wie daar niet op kan wachten, heeft nog andere opties.

Voor mensen die nog prima zelfstandig kunnen wonen, maar zich van iets meer wederzijdse mantelzorg of gezelligheid willen verzekeren, is een woongroep een mogelijkheid. Er zijn circa 200 woongroepen voor ouderen die kiezen voor een combinatie van zelfstandigheid, gezamenlijke verantwoordelijkheid en betrokkenheid. Er zijn bijvoorbeeld woongroepen (en een aantal in oprichting) van Surinamers en Hindoestanen, Turkse Tilburgers, antroposofen, lesbische 50-plussers en van senioren die op een boerderij willen wonen.

Voor mensen die mantelzorg prefereren bestaan woningen die dat makkelijker te organiseren maken, zoals kangeroewoningen waarin een gezinswoning gekoppeld is aan een wooneenheid voor een oudere of iemand met een handicap. Een mantelzorgwoning is tijdelijker van aard. Daarmee wordt een verplaatsbare wooneenheid bedoeld, die bij een bestaande woning wordt geplaatst.

Er bestaan overigens pas twee mobiele mantelzorgwoningen.

Als er intensieve zorg en ondersteuning nodig is, kunnen mensen op een groeiend aantal locaties terecht in een kleinschalige groepswoning in plaats

van een groot verpleeghuis. Ook bestaan er ruim 1000 aangepaste ADL-clusterwoningen. Deze zijn in groepjes van 12-18 gebouwd en zijn verbonden met een centrale unit waaruit hulpverlening wordt geboden. Een woonzorgcomplex combineert zelfstandige woningen in een beschutte veilige omgeving met een zorg- en servicearrangement. Wonen, zorg en dienstverlening zijn contractueel gescheiden, maar de ouderen wonen wel bij elkaar. Een woonzorgzone ten slotte, is een deel van een gewone wijk of dorp met veel levensloopbestendige woningen, waar optimale condities zijn ontwikkeld voor wonen met zorg, tot en met niet planbare 24-uurs zorg. Winkels en voorzieningen zijn veilig en goed bereikbaar en op kleine afstand. De meerderheid van de bewoners heeft echter geen zorg nodig, zodat het niet een aparte wijk voor 'kneuzen' wordt. Er wordt een dienstenpakket geboden, waar iedereen plezier van kan hebben. Daarmee sluit een woonzorgzone, beter dan een zorgcomplex, aan bij de wens van toekomstige ouderen om in een gemengde buurt te wonen.

Vergrijzing

Het is goed dat er beweging is op het gebied van ouderen, wonen en welzijn. Er liggen tal van kansen om recht te doen aan de wensen en behoeften

van ouderen. Een groep die groeit en steeds minder homogeen zal zijn. Een groep die ook steeds meer en beter zelf van zich zal laten horen. Dat is al te merken in de irritatie die doorklinkt in reacties op de manier waarop de toekomstige vergrijzing wordt geproblematiseerd. Mensen wijzen erop dat ze niets anders op hun geweten hebben dan dat ze ouder worden en dat het pijnlijk is als er alleen gehamerd wordt op de kosten van de zorg en de dreigende personeelstekorten. Alsof zij daar persoonlijk verantwoordelijk voor zijn.

En hoe nodig een visie op de toekomst ook is, het mag geen belemmering zijn om nu goede zorg te geven. In de NRC van 17 april 2007 wordt gerept over verkrotting van verpleeg- en verzorgingshuizen, van deuren die te smal zijn voor moderne rolstoelen en badkamers waar noch mensen met een rollator, noch hun verzorgers ruimte hebben om te manoeuvreren. In 2005 schreef dezelfde krant al dat de huisvesting in verzorgingshuizen onder de maat is. De normen zijn verouderd, maar het komt ook doordat verzorgingshuizen langer en intensievere zorg verlenen dan vroeger. De klacht van de instellingen is dat het ministerie van VWS geen prioriteit geeft aan renovatie, omdat de huidige beleidslijn is dat ouderen juist zelfstandig blijven wonen. Zorg kost geld, hoe je het ook wendt of keert. Misschien moeten we als samenleving de keuze maken dat we dat er voor over moeten hebben. ■

Henriette Neuijen is beleidsmedewerker bij Enzovoort.